

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІФ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За останні десятиліття відбулось посилення інформатизації суспільства, що має незаперечний вплив на зростання частки міфологічних уявлень у суспільній думці. Сьогодні інформаційний простір українського суспільства переповнений соціально-політичними міфами, які постійно змінюють форми, функціонують і підпорядковуються різним механізмам. Боротьба за сфери впливу, яка перемістилася в інформаційний простір, спонукає нас до систематизації уявлень про «соціально – політичний міф» і осмислення ролі цього феномену у боротьбі за умови великих мас людей.

Метою статті є дослідження феномену соціально-політичного міфу, його методології, впливу на сфери інформаційного суспільства та суспільної свідомості. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- характеристика основних підходів у дослідженні соціально-політичного міфу;
- огляд та систематизація функціональної сторони міфу;
- виділення універсальних функцій міфу, аналіз їх впливу як на людину, так і на суспільство в цілому;
- опис поняття міфу як соціально-політичного явища.

Пласт наукових досліджень з даної тематики дуже широкий. Питання змістовної сторони та структурних елементів міфу є предметом дослідження представників різних галузей знань: політології (Г. Лассуел), філософії (Ф. Шеллінг, Ф. Ніцше, Е. Кассіерер, О. Лосев), соціології (К. Леві-Строс, Р. Барт), психології (З. Фрейд, К.-Г. Юнг) та лінгвістики (М. Мюллер). В Україні інтерес до соціально-політичної міфології виник під час періоду «гласності», коли праці західних дослідників стали більш доступними (наприклад, роботи Е. Кассієра). Незважаючи на чисельні дослідження, вчені не змогли дійти згоди щодо єдиного тлумачення поняття «міф».

Одним з перших дослідників суспільного міфу є французький філософ Ж. Сорель, який у праці «Роздуми про насильство» не дає йому чіткого трактування, а лише пояснює міф як одну з основ групової свідомості, що бере виток з віри, а не знань. Дослідник виділяє мобілізаційну функцію міфу як одну з найважливіших: «Можна скільки завгодно говорити про повстання, не провокуючи ніяких революційних рухів, тому що в цей момент відсутній міф, що сприймається масами» [1, с.113].

У протиположності Ж. Сорелю, Е. Кассієрер вважає, що історичні процеси змушують поступатися міфологічній організації соціуму на користь раціональних структур. Втім, зазначає, що під час економічних та соціально-політичних криз суспільство схильне до ірраціональних вчинків. І саме під час таких потрясінь міфи використовуються як каталізатор суспільства, що не дає йому розпастися. Також Кассієрер вбачає певну загрозу в міфах, адже з розвитком інформаційної сфери вони стають потужними пропагандистськими засобами. Він це пов'язує з зміною функцій мови та появою нових ритуалів, що знеособлюють окремо взятую людину. Тому, як тільки влада над міфами потрапляє у руки правлячого кола осіб, міф втрачає свої позитивні консолідуючі функції. Дослідник розглядає дане явище як ідеологічний конструкт та елемент політичних технологій, що притаманний здебільшого авторитарним суспільствам [2, с.583].

У протиположності Е. Кассієреру, Р. Барт розглядає міф не лише як елемент авторитарного правління, оскільки «... наше суспільство є привілейованою областю існування міфічних значень» [3, с.105]. Сам міф автор трактує як вторинну семіологічну систему, що «формується із деякого матеріалу, уже опрацьованого для цілей певної комунікації» [3, с.73]. Поширення ідеологічного міфу здійснюється через певні матеріальні носії, у ролі яких можуть виступати предмети, символи чи ритуали наділені додатковим значенням. Вагомою перевагою даного підходу до міфотворення є деталізований опис роботи його механізмів в демократичних реаліях. Але, на нашу думку, Р. Барт також не дає системного визначення міфу, адже він, як і Кассієрер, вбачає в ньому лише ідеологічний конструкт, а значить втрачаються інші аспекти міфу.

Ідеологічний погляд на феномен міфу притаманний і радянській науці. Так дослідник П. Гуревич дає оцінку міфу як певній формі свідомості, характерною рисою якої є цілісне, але фіктивне усвідомлення реальності, над яким працюють ідеологи. П. Гуревич також відзначає, що «соціальна міфологія оперує не лише емоційно-образними комплексами, вона тяжіє до ускладненого мотивування, обростає різноманітними обґрунтуваннями, причому тут часто виявляється парадоксальна залежність: чим більш ілюзорним є певне твердження, тим активніше здійснюється робота думки, що надає цьому твердженню видимість розгорнутої істини» [4, с.97]. Протиставляючи «ілюзорність» та «істинність» варто пам'ятати, що їх оцінювання суб'єктивне та мінливе відносно часу, інформаційного поля, суспільства та окремо взятого спостерігача. На нашу думку, акцент потрібно зробити на вагомості ролі інтелектуалів у процесі розвитку міфології.

В науковому колі Америки присутні схожі погляди. Зокрема Г. Лассуелл, аналізуючи характерні ознаки політичних міфів, зазначає, що їх утворення є продуктом спільних зусиль законодавців (розробники політичних формул), філософів (розробники політичних доктрин) та представників творчих професій (ретранслятори символіку міфу). Одним з ключових елементів міфу згідно міркувань дослідника є символіка, основною функцією якої є формування певного суспільного образу. Наприклад, синонімічний набір символів, що перманентно впливає на свідомість населення, може використовуватись як для розвитку антипатії, так і для посилення лояльності щодо влади. Поряд з ідеологічною міфологією, часто існує утопічна, що руйнує підвалини існуючої владної системи та пропонує певний заміник – альтернативний міф [5, с.269]. Втім, процес розвитку обох варіантів міфу аналогічний.

Підбиваючи підсумок, варто зазначити, що вищезгадані дослідники розглядають міф через призму ідеології. Хоч між феноменом міфу та ідеологією є незаперечний зв'язок, але буде помилково їх отожднювати. Напрямок таких досліджень надає ґрунтовні вузькоспеціалізовані знання щодо ідеологічних аспектів політології та суміжних гуманітарних наук, але водночас не аналізує соціально-політичну міфологію як комплексний феномен.

З іншої сторони до проблематики міфу підходять дослідники, які розглядають його як дефективний елемент актуальної ментальності суспільства. Причиною його появи вони називають складні соціальні процеси у перехідних спільнотах [6, с.84]. Дана теза знаходить підтвердження у праці російського психолога Г. Ділігенського, який стверджує, що «...соціально-психологічну базу міфологічних уявлень найчастіше утворюють люди та групи, які відчувають не лише різноманітні інформаційні дефіцити..., але й достатньо гостре відчуття соціальної чи особистої обділеності» [7, с.48]. С. Белоусова зазначає, що «... будь-яке міфотворення, у тому числі й «авторське», передбачає існування потреби у міфологічному світосприйнятті, обумовленої або відсутністю раціональних структур наукового знання в масовій свідомості, або розчаруванням індивідів у розумності соціального буття» [8, с.34]. Тобто, дослідниця розглядає міфологію як низовий рівень колективної свідомості, який проявляє себе найактивніше у складні соціальні періоди. Дослідниця вважає, що міф «...акцентує увагу великих груп індивідів на відпрацьованих та перевірених роками й десятиліттями існуючих цінностях і соціальних орієнтирах, якими індивіди можуть керуватись у повсякденному житті, а з іншого боку, вони перешкоджають змінам масової свідомості у зв'язку зі змінами соціальних умов» [8, с.42].

Для вищезгаданого підходу щодо аналізу феномену міфу притаманне акцентування на його негативному впливі та упущення можливих позитивних якостей. Втім, незважаючи на беззаперечний факт актуалізації ірраціональних міфологем в транзитивні періоди історії, ми змушені наголосити, що їхній вплив помітний і під час стабільності в суспільстві. Тому розгляд даного феномену в таких рамках обмежує його об'єктивне сприйняття дослідниками.

Варто виокремити авторів, які вбачають у соціально-політичному міфі невід'ємний елемент і важливий фактор розвитку будь-якої спільноти. Наприклад, Н. Соболева розглядає соціальний міф як систему певних актуальних соціокультурних цінностей, що в період аномії вносять в суспільство нові символи та їх трактування. Водночас, процес міфологізації потрібно ретельно контролювати, адже існує ризик появи міфів, що відповідають на деструктивні настрої суспільства. [9, с.146]

В. Бурлачук вважає соціально-політичну міфологію базовою семіотичною системою, що наповнює суспільство соціальними сенсами та відіграє провідну роль у конструюванні

реальності, особливо у період кризових змін, спираючись на певні символічні системи. За автором, символіка міфу тлумачить навколишній світ у простій наративній формі, що дає змогу використовувати її як потужний маніпулятивний засіб [10, с.152].

Близькою за значенням є оцінка міфу у монографії М. Шестова. Вчений вважає, що «сама міфологічно-стереотипне сприйняття масовою свідомістю політичних реалій обумовлює варіативність політичних процесів у різних цивілізаційних системах і дуже часто – їх непрогнозованість строгими засобами політичної науки» [11, с.7]. Тобто, соціально-політичний міф є основоположним елементом в розвитку будь-якого суспільства.

В процесі дослідження феномену міфу наявна низка проблем, на яких акцентує увагу М. Шестов. Це і ігнорування ролі міфології в стійких періодах розвитку суспільства, і взаємозв'язок соціального-політичного замовлення та розвитку гуманітарної наукової сфери, і ігнорування історичного контексту. Зважаючи на ці проблеми, дослідники не завжди трактують існуючі в суспільному просторі цінності, символи та ідеї однаково. Для одних це «факти», для інших «міфи» чи «істинний орієнтир розвитку». У такому випадку, дослідник ходить по тонкій межі, адже деконструюючи певний міф, можна ненароком створити інший. Також помилково екстраполювати результати отримані при дослідженні одних явищ на інші, оскільки соціально-політична сфера надзвичайно мінлива і реагує змінами на найменші подразники. Це дає змогу при дослідженні схожих міфів та використовуючи одну методологію, отримувати різні висновки.

М. Шестов трактує феномен міфу як «стереотип, організований для учасників політичного процесу за принципом достатності інформації, що міститься в ньому про політичну реальність у її минулому, теперішньому та майбутньому стані» [11, с.27]. Згідно міркувань ученого міф інформаційно заповнює політичну сферу, формує її цінності та ідеологічні системи послуговуючись соціальними стереотипами.

Порівнюючи даний підхід з вищезгаданими, складається враження комплексного охоплення феномену міфу, адже передбачається дослідження взаємовпливу міфології та усіх інших аспектів структури суспільства.

Проведений нами аналіз дослідницьких підходів до проблематики соціально-політичного міфу та процесів його розвитку дозволяє стверджувати, що в переважній більшості існуючі методології орієнтовані здебільшого на дослідження його окремих елементів. Така ситуація обумовлена неоднозначністю у трактуванні поняття «міф», його мінливістю та вразливістю щодо соціально-політичних суспільних подразників, впливу історичного наративу на колективну свідомість. На нашу думку потребою часу є формування комплексного підходу до цього феномену, основою якого буде синергія конструктивістського структуралізму П. Бурдьє, семіологічного підходу Р. Барта та В. Бурлачука, історико-соціологічного підходу М. Еліаде та М. Шестова. Так методологія Р. Барта дозволяє аналізувати сучасне інформаційне поле на предмет трансляції міфологем. Історико-соціологічний аналіз міфів М. Шестова та М. Еліаде дозволить віднайти певні кореляції між міфологічними сюжетами минулого, теперішнього та майбутнього, а також їх можливі форми у різних культурах. Неможливо упустити напрацювання В. Бурлачука щодо найбільш точного визначення поняття «міф» та його ролі у формуванні соціальної реальності. Формуючи комплексну методологію для дослідження феномену міфу, варто звернутися і до створеної П. Бурдьє термінологічної основи для сучасної міфології, яка разом з ключовими тезами інших дослідників дасть можливість сконструювати якісно нову теорію соціально-політичного міфу. Підґрунтям цієї комплексної методології має стати принцип ціннісної нейтральності, історизму, соціологізму та системності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сорель Ж. Размышления о насилии / Ж. Сорель. – М. : Красанд, 2011. – 272 с.
2. Кассирер Э. Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // Политология : хрестоматия. – Москва : Гардарики, 1999. — С. 579-588
3. Барт Р. Миф сегодня [Текст] / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М. : [б. и.], 1994. – С. 72–130.
4. Гуревич П. С. Социальная мифология / П. С. Гуревич. – М. : [б. и.], 1983. – 175 с.
5. Лассуэлл Г. Язык власти / Г. Лассуэлл // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2006. – Вып. 20. – С. 264–279.

6. Рязанова С. В. Социальный миф в пространстве гуманитарного знания: научный потенциал понятия / С. В. Рязанова // Религиоведение. – 2010. – № 1. – С. 78–89.
7. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология : учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Г. Г. Дилигенский. – М. : Наука, 1994. – 304 с.
8. Белоусова С. А. Роль и место социальных мифов в процессе формирования обыденного сознания / С. А. Белоусова // Ставропольский гос. техн. ун-т. – Ставрополь, 1998. – Вып. 2. – С. 33–52.
9. Соболева Н. И. Социальная мифология: социокультурный аспект / Н. И. Соболева // Социологические исследования. – 1999. – № 10. – С. 145–148.
10. Бурлачук В. Символічні системи та конструювання соціального смислу / В. Бурлачук // Соціологія: теорія, методи, маркетинг / В. Бурлачук. – 2004. – С. 147–155.
11. Шестов Н. И. Политический миф теперь и прежде / Н. И. Шестов. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 414 с.

Кудасова А.

Наук. керівник – доц. Костюк Л. В.

А. РАСМУССЕН: ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ

Постать А. Расмуссена не є новою на політичній арені Європи. Його знають як досвіченого політика та відмінного дипломата. Але що ховається під призмою ідеальної картинки? Це ми і спробуємо розглянути за допомогою джерельної бази дослідження. А. Расмуссен став прем'єром Данії в зовсім непростий для країни час, що було зумовлено початком нового тисячоліття, котре ознаменувало боротьбу з тероризмом як в політиці країни, так і в світових масштабах.

З огляду на те, що існують досить двоякі оцінки політичної діяльності А. Расмуссена, необхідний свіжий погляд на цю проблематику. Не менш важливим є спроба вичленити основні вектори його діяльності під час обіймання посади прем'єр-міністра Данії та генсека НАТО.

Над досліджуваною проблематикою працювали такі науковці як Х. Палудан, Е. Ульсіг, К. Расмуссен, Г. Бонцеруп, Е. Петерсен, Х. Поульсен, С. Расмуссен [6], В. Заболотний [7] та інші.

Андерс Фог Расмуссен народився в 1953 році в Джиннеруп, в сім'ї фермера. Його прізвище – Расмуссен, у той час як Фог (дівоче прізвище матері) – це його друге ім'я і не вважається частиною його прізвища. У датських ЗМІ та суспільстві його часто називають Фогом Расмуссеном, або лише Андерсом Фогом, головним чином, щоб відрізнити його від інших видатних політиків у країні із тим же прізвищем.

А. Расмуссен в ранньому віці залучився до ліберальної партії Данії, заснував і очолив групу молодих лібералів у школі Vibong Cathedral (1970–1972), а згодом став головою цієї групи (1974–1976 р.р.).

Андерс Фог вивчав мови та соціальні дослідження у Виборзькій соборній школі, вивчав економіку в Орхуському університеті, котрий закінчив у 1978 р. [1]. Що характерно, він займався політикою більшу частину свого життя і є автором декількох книг з питань оподаткування та урядової структури. Зокрема, у 1993 р. вийшла його книга "Від соціальної держави до мінімальної держави" (Данська: Fra socialstat til minimalstat), де він виступав за реформування датської системи добробуту на класичних ліберальних лініях. Також він виступив за зниження податків та не втручання уряду в корпоративні та індивідуальні питання. Згодом, А. Расмуссен відкинув частину з ідей, висловлених у книзі [2], зрушивши до прагматизму і екологізму [1].

Під час виборчої компанії 2001 р. преса писала, що Андерс Фог відійшов від радикальних до ліберальних поглядів і заявляв, що не буде скорочувати соціальні програми [3], [4]. Проте, підтримуючи приватизацію, А. Расмуссен, попри передвиборчі обіцянки, почав скорочення державного фінансування соціальних програм. Ці вибори показали, що в країні соціалісти втратили свої позиції, а населення більш схилилося до Датської народної партії.

Ліберальна партія на чолі з А. Расмуссеном заборонила всі підвищення податків. На їх думку, необхідно було перейти від оподаткування доходів, як корпоративних, так і особистих, до особистого споживання (особливо через "екологічні податки" (да. Grønne). afgifter)).